

KAROL WLACHOVSKÝ

A magyar kártya még mindig a játékosok kezében forog

A szlovák–magyar és a magyar–szlovák viszonyt az elmúlt időszakban többször is villámlás zavarta meg, olykor szokatlanul vakító fénnel. Úgy tűnt, mintha a fény egy pillanatra láthatóvá tette volna a kölcsönös megértés és a békés együttélés útjában heverő akadályokat, amelyek miatt a szlovákok és a magyarok között bajosan alakulhatna ki egyetértés. Szomorú jelenség ez, főleg Közép-Európa civilizáltabb részén, s oly sok traumatizáló történelmi tapasztalat birtokában. Mint ismeretes, a villámláshoz fizikai és társadalmi értelemben is két pólusra van szükség, s bármekkora is a villám, csak a felszín tudja megvilágítani. Hogyha nem sújt le, a társadalom felszíni sérülései gyorsan begyógyulnak, a felszín alatt pedig minden marad a régiben, nincs semmiféle változás. Most egy pillanatig látni lehetett azt, ami egyébként nem könnyen látható – ez azonban annak a jele volt, hogy a villám nem a derült égből sújtott le. Egyértelműen jelezte, hogy az egyéni és a közösségi-nemzeti tudatban se az egyik, se a másik oldalon nincs minden rendben, vagy legalábbis e tudatformákban nincs még akkora rend, hogy a szlovák–magyar kapcsolatok nemzetiség-síkján ne történhessenek nemkívánatos dolgok. S ilyenek bizony történnek – itt is, ott is. S bár a különböző – higgyük el, hogy individuális jellegű és nem szisztematikusan szervezett – cselekmények többé-kevésbé véletlenszerűeknek tűnnek, gyökereik

és következményeik egyformák. A megnyilvánuláshoz vezető impulzusok és ösztönzések azonban rendszerint különbözőek. Ami közös bennük, nehezen kerül felszínre, mert láthatatlan kódként van jelen az egyéni és a kollektív tudatban, illetve tudatalattiban. E szempontból figyelemre méltó, hogy szlovák–magyar és magyar–szlovák viszonylatban ezt a tudatot többnyire már nem az autentikus élettapasztalat alakította ki, hanem elsősorban az áthagyományozódott, örökölt történelmi megismerés. Régióink lakosainak túlnyomó többsége nem élte meg se a legutóbbi háború apokalipsziséjét, se az etnikai konfliktusokat, amit jól tükröz a hajdani Jugoszlávia népei közötti összecsapásokhoz s a harcok idején az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekhez való viszonyulás. A történetekre úgy tekintettek, mint valamiféle sokkoló színházra, pedig annak, amit látni lehetett, vér és több ezer semmivé lett élet volt az ára, a sok ezernyi menekült sorsáról nem is szólva. Amikor a konfliktusok úgy-ahogy elsimultak, az olybá tűnt, mint egy „előadás” befejeződése, s a pillanatnyi rémület is elmúlt. Az egyazon nemzeti közösséghez tartozó kisebbségek sorsa fölötti aggodalmaktól eltekintve a szlovákok, illetve a magyarok egyébként könnyen sebezhető, törekeny közép-európai öntudata sértetlen maradt – alighanem azért, mert belsőleg nem érintette őket a háború. Ugyanez az öntudat azonban a legenyhébb fuvallatra is érzékenyen reagál, hogyha az a magyar–szlovák kapcsolatokat érinti. Ennek nyilván az az oka, hogy a magyar, avagy a szlovák kártya még mindig a játékosok kezében forog (az okok különös módon a magyarhoni múltban keresendők). S nemcsak a játékot szolgálja, de időnként jól is jövedelmez. Ez elsősorban a szlovák környezetben forgó magyar kártyára vonatkozik, de kisebb mértékben a magyarok körében lévő szlovák kártyára is. A kártya értékét az határozza meg, mekkora a szóban forgó kisebbségi etnikum súlya és ereje a többségi környezetben. Ebben az értelemben a magyarországi szlovákok szinte súlytalanok (s ez nem csupán az ő hibájuk), annál nagyobb súlyt képviselnek viszont a szlovákiai magyarok (amit a szó pozitív értelmében maguknak is köszönhetnek). S ez az oka annak, hogy Szlovákiában gyakrabban húzzák elő a magyar kártyát, Magyarországon viszont olykor maguk a szlovákok is elfeledkeznek a szlovák kártyáról. S mivel a magyar kártyával még mindig játszanak, számos kézben megfordul. Időről időre, itt és ott is egy-egy politikus is megforgatja az ujjai között, egyébként azonban úgy tartogatja, mint egy metaforikus zászlót. Helyesebb azonban, ha a metaforákat meghagyjuk a költőknek, mert azok a poézis, nem pedig a politika szótárába tartoznak. A metafora általában nem értelmezhető a szövegösszefüggés kifejtése

nélkül, ezen túl pedig az élettapasztalatok is azt tanúsítják, hogy ugyanazt a politikai színezetű, a jelentés szempontjából egyszerű metaforát másképp – legalább kétféleképpen – értelmezik és értik meg mind a szlovák, mind a magyar környezetben. Jelentése és hatása is ettől függ, mégpedig annak dacára, hogy a szlovákok és a magyarok ugyanazon államalakulat keretében értek nemzeti közösséggé. A soknemzetiségű Magyar Királyságban voltaképpen csak ez a két nép alkotott őshonos, önálló nemzeti közösséget, s tagjaik, hacsak ki nem vándoroltak, nem is éltek az ország határain kívül. Ezt a közös államalakulatot azonban mindkét nép más elnevezéssel illeti: szlovák nyelven *Uhorské kráľovstvo*-nak, magyarul pedig *Magyar Királyságnak*. A szlovák elnevezés – amelyet magyarul talán így lehetne visszaadni: *Hungarus Királyság* – kifejezésre juttatja az ország soknemzetiségű voltát és demagyarizáló konnotációja van, a magyar elnevezés viszont elfedi az ország nemzetiségi összetételét, és leplezetlen magyarosító tendenciát képvisel, amely kizárja a soknemzetiségű jelleget, és az egységesített magyar nemzetállam képét vetíti előre. A magyar politikai elit egy része ezt a célt követte, amely elérhetetlen maradt, és az ország számára végzetesnek bizonyult.

A szlovák és a magyar nyelv eltérő terminológiája mindmáig problémákat okoz, főleg azon fogalmak esetében, amelyek a hajdani közös államalakulathoz kapcsolódnak. Több olyan állandósult kifejezés is van, amelyet egyfajta konszenzus alapján átvitt értelemben használnak, vagy új tartalommal telítettek. Amíg egyazon nyelvről van szó, az ilyenfajta egyezményes megoldás mindig lehetséges, a nyelvi kölcsönhatás síkján azonban félreértést, meg nem értést, néha pedig megbotránkozást és felháborodást idéz elő. A problémát közös történelmünk korai szakaszának példájával illusztrálhatjuk: gyakran találkozhatunk a „Szlovákia a Magyar Királyságban” vagy pedig a „Szlovákia Szent István király idején” megfogalmazásokkal. Egy szlovák ember valószínűleg gyengébb történelmi öntudattal is megérti, mi az, amit itt néven neveznek és állítanak. Ha figyelembe veszi a szlovák történészek közötti íratlan megállapodást, akkor teljesen nyilvánvaló lesz számára, hogy „a jelenlegi Szlovákia területének történelméről van szó, amelyet a szlovák etnikum történelmével együtt tárgyalnak”. (Napjaink jeles szlovák történészeinek, Dušan Kováčnak a szavait idéztük.) Egy magyar számára viszont ez a megfogalmazás érthetetlen, sőt értelmetlen lesz, neki ugyanis egyfelől nem kell akceptálnia a szlovák történetírók közötti megállapodást, másfelől pedig a szóban forgó időszakban a fentebb említett tényezők párhuzamos léte föl sem merülhetett, s megjegyzendő,

hogy István király se volt még szent, s a magyarok sem voltak azonosak mai önmagukkal. Közös múltunk tárháza számtalan hasonló példát kínál, amelyek az egyik vagy a másik oldalon irritálhatják a túlérzékeny nemzeti öntudatot, s rövidzárlatot okozhatnak, esetenként pedig villámok kisülését idézhetik elő. Említsünk meg legalább két olyan példát, amelyek valóban ártatlanok, s nem kíséri őket villámlás: a fiatal Jókay Mórt – bizony, y-nal, mert csak később, beérkezett íróként és tiltakozással változtatta a nevét „Jókai”-ra – a szülei 1835-ben a hírneves pozsonyi líceumba küldték tanulni. Akkor történt ez, amikor a „Bratislava” elnevezés megalkotójának, Jozef Pavol Šafáriknak az ajkát se hagyta még el. (Egyébként azért küldték Pozsonyba, hogy megtanuljon németül.) Hasonló dolog történt a még gyermek Ludovít Štúrral, akit szülei 1827-ben egy győri gimnáziumba írtattak, hogy megtanuljon magyarul. S húsz évvel később az országgyűlésen magyarul szólalt fel – amiről a szlovák tankönyvek mélyen hallgatnak. Mintha egy kiemelkedő szlovák személyiség veszítene emiatt a jelentőségéből! Ezek a példák is jelzik, hogy a különböző fogalmak és elnevezések használata és értelmezése korántsem problémamentes. Tisztázásuk főleg a nemzettudat történelmi dimenziójának szemszögéből jelent gondot, e tudat ugyanis mindkét oldalon elmaradt a jelenkori társadalmi fejlődés kívánalmaitól. Ennek az egyik fél magyartalanító és a másik fél magyarosító törekvése a legfőbb oka. Mindkét esetben a nacionalista gondolkodásmód jut érvényre – ismeretes azonban, hogy a nacionalizmusok soha nem találhatnak egymásra: találkozás helyett ütközésre kerül sor közöttük. (Végső soron ez vezetett a közös állam széteséséhez.) Ilyenkor a történelmi öntudat csak torzít, mivel kizárólag a jelenkor prizmáján keresztül szemléli a múltat, a jelenkort viszont a múlt optikáján keresztül látja. S ha így van, akkor nehezen feltételezhető, hogy korrekt és objektív, mindkét fél számára elfogadható kép fog kialakulni. Az ilyen típusú öntudat korigálása fölöttébb időszerű és kívánatos, s a kiigazítást addig kell véghezvinni, amíg nincsenek helyrehozhatatlan következmények. Mindenképpen hosszú folyamattal kell számolni, mert rövid időn belül nem lehet megváltoztatni azt, ami nemzedékről nemzedékre öröklődve, évtizedek hosszú során épült be a tudatba. A rövid távú megoldást teljesen lehetetlenné teszi a kellő akarat s olykor a politikai motiváció hiánya, s az is, ha a történelmi Magyarországtól örökölt kártyák közül főleg a „magyar kártyával” játszanak.

Mostanában úgy tűnik, hogy Szlovákiában gyakoribbak a nacionalizmus villámai, mint Magyarországon, ez azonban csak látszat. A szlovák történészek fiatalabb és középnemzedékének képviselői ugyanis már megtették

a nemzeti és a történelmi tudat korrekciójához vezető alapvető lépéseket. Következésképpen leszámolnak azzal a felfogásmóddal, amelynek jegyében a szlovákok és az általuk lakott térség történetét kiszakították a Magyar Királyság történetéből. Az önálló etnikumként létező szlovákság, amelyről Dušan Kováč véleménye szerint „csak a X. századtól lehet korrekt módon beszélni”, a történelmi Magyarország államalakító tényezője volt. A közelmúlt szakmai publikációit – pl. Dušan Kováč *Szlovákia története (Dejiny Slovenska)* című munkáját és a *Szlovák történelem lexikona (Lexikón slovenských dejín)* címet viselő, Dušan Škvarna nevével fémjelzett kötetet – már ez a szemlélet jellemzi. (A múltbéli gyakorlattól eltérően az említett könyvek magyarul is megjelentek.) Más kérdés persze, hogy milyen hatást érnek el ezek a szakmai kiadványok, s miként reagál rájuk a magyar fél. A magyartalanítás esetében nyilvánvaló, hogy kisebb-nagyobb mértékben mindig tendenciózus, és politikai szándékosságot fejez ki. Ez mutatkozik meg például abban, hogy a Magyar Királyság történelmi családneveinek szlovák írásmódja mit sem változott: e neveket továbbra is megfosztják a magyarnak tekintett végződésektől, noha épp ezek jelzik nemesi voltukat, tehát az egyszerűsített átírás (fordítás) rendszerint azonos a deklasszással. E gyakorlatnak megfelelően a *Pálffy*-akból *Pálfiak* lesznek, a *Szentiványi* család viszont *Svättojánskyra* változik át. A magyartalanító tendenciát az is nyilvánvalóvá teszi, hogy a nem magyar nevek írásmódjában nem következett be változás. Megjegyzendő azonban, hogy a terminológiai kérdések tekintetében a szlovák történettudomány meglehetősen rugalmasan jár el, s ez lényeges momentum, gyakran ugyanis épp a kulcsfontosságú fogalmak és kifejezések nehezítik meg a szlovákok és a magyarok közötti megértést. A történelmi tudat konnotációs hordaléka pedig tovább élteti az ellentéteket és a sérelmeket.

A történészek kezdeményezését Szlovákiában a politizáló közvélemény egy része is magáévá tette, s a szlovákok és a magyarok közötti megértés érdekében 1991-ben és 2003-ban is megpróbálta megtenni az első lépést. Kiderült azonban, hogy az idő még nem érett meg erre: a magyar térfélen mindkét esetben minimális volt a visszhang. A visszhangtalanságnak többek között az lehetett az oka, hogy a szlovák–magyar viszony tekintetében a magyar történelmi tudat erősen sematikus, túlságosan is önmagára koncentrált, nehezen szabadul meg a régi sztereotípiáktól, amelyek mély gyökeret eresztettek a nemzettudatban, s ezen valóban nehéz változtatni. Ez a szemléletmód egyaránt meglátszik a terminológia és a kulcsfogalmak használatán és a „politikai” metaforákon. A szóban forgó kifejezések viszont a szlovák fél

számára nem lehetnek közömbösek. A nagyvilág időről időre arról szerez tudomást, hogy 15 millió magyar él a Kárpát-medencében, holott a legutóbbi népszámlások hitelesített adatai szerint lélekszámuk nem haladhatja meg a 12,5 milliót. Előszérrettel próbálják a magyar köztudatba átplántálni azt a gondolatot, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás a Trianonban megesett igazságtalanság jóvátételét és a magyarság határmódosítás nélküli egyesítését jelenti. Az effajta kijelentések végeredményben nem sok vizet zavarnak, afölött viszont nem lehet kézlegyintéssel átsiklani, ami a szlovákok számára traumát jelent. A terminológiai „választék-ból” emeljünk ki legalább két olyan kifejezést, amelyek a magyar tömegtájékoztatói eszközökben a legfrekvenciáltabbak közé tartoznak: Trianonra és a „felvidék”-re („Felvidék”-re) gondolok.

Trianon azon fogalmak sorába tartozik, amelyek régióinkban sokféle jelentéstartalmat hordoznak, s időről időre egzaltált érzelmeket lobbantanak fel. Nyugaton jószerezivel történelmi emléktárgynak számít, Közép-Európában viszont varázsigének. Nem csoda, hogy a szlovák és a magyar környezetben eltérő visszhangot vált ki. Értelmezése általában megmarad a leegyszerűsítés szintjén – mintha valamilyen egyenletről volna szó: ami az egyik oldalon történelmi sérelem, a másikon történelmi igazságtétel. A tudatban és írásban rögzült jelentésén a legszélesebb látókörű, legtekintélyesebb szlovák és magyar történészek sem tudnak változtatni, s az a kérdés sem indokolatlan, hogy egyáltalán akarnak-e változtatni rajta. Természetesen érthető, és meg is kell érteni, hogy a magyarok emlékezetében Trianon Mohácsot is háttérbe szorítja, s hogy „Trianon minden magyarnak fáj”. Csakhogy „minden magyar” meghökken a kijelentés fölött, hogy „Trianon a szlovákoknak is fájhat”. Az Alföldön 1918 előtt több százezer főt kitevő szlovák lakosság élt egyetlen nagy tömbben; Trianon három részre osztotta őket, s három utódállam (Jugoszlávia, Románia, Magyarország) lakosaivá váltak. Történelmi paradoxon, hogy a legrosszabb sors épp a magyarországi szlovákoknak jutott.

A „felvidék” fogalma a magyar szókészletben neologizmusnak számít: a reformkorban bukkant fel, a használatát tanúsító első feljegyzés 1838-ból származik, Kossuth Lajos is bizonyíthatóan élt vele. Földrajzi megjelölésként használták, s voltaképpen ugyanazt jelentette, mint az akkoriban jóval gyakoribb – Széchenyi István, Eötvös József által is használt Felföld. Fokozatosan egy meghatározott térség nevévé vált, eleinte azonban ez sem okozott problémát, legalábbis nem olyat, amely máig hathatna. Elég belelapoznunk a régi szótárakba, s láthatjuk, hogy általában a mai Szlovákiát jelölő, s a

szlovák nyelvben „hegyes-dombos vidéket”, „felföldet” jelentő értelmezésekkel találkozunk. A legújabb magyar értelmező és etimológiai szótárakban is egybehangzóan a történelmi Magyarország északi részéről, a jelenkori Szlovákia hegyvidékeit felölelő térségről olvashatunk, amelyet azonban nem azonosítanak a Szlovák Köztársaság területével. Napjaink Magyarországon nagyon gyakran és tendenciózan, s korántsem a megfelelő módon használják a nyilvánosság előtt a „Felvidék” szót, amely „fájdalmas” a szlovákok számára, mert Grünwald Béla Zólyom megyei alispán azonos című politikai pamfletjének 1878. évi megjelentetése óta ez a kifejezés az erőszakos magyarosítást és a politikai elnyomást idézi fel bennük. Nem mondható, hogy „minden magyar” tudatában van ennek, ugyanis Grünwald Bélának a „felvidéki” szlovákok szisztematikus elmagyarosítását kifejtő írása éppoly hozzáférhetetlen, mint az ismert szlovák ügyvéd, Michal Mudroň 1879-ből való, a szlovákok kollektív jogai mellett érvelő, ragyogóan – és magyarul – megfogalmazott munkája.

Hogyha ezek után egy vezető szerepet játszó magyar politikus arról beszél a rádióban, hogy épp a Felvidékről, mégpedig Révkomáromból (Komáromnak a Duna bal partján, azaz északon elterülő részéből) tért vissza, ahol a Magyar Koalíció Pártjának elnökével tanácskozott, akkor egy immár nem létező állam kereteiben gondolkodik, s egy szomszédos és szuverén országgal szembeni politikai arroganciáról s történelmi ismereteinek hiányos voltáról tesz tanúbizonyságot. Tudvalevő, hogy a Csallóközt és Komáromot 1918 előtt sem az értelmiségiek, sem az egyszerű emberek nem tekintették a Felföld részének, még a török hódoltság keserves időszakában sem, amikor a Magyar Királyság, Ausztria példája nyomán, a horizontális megosztás elvét követve egy alsó és egy felső országrészből állt, s a felső az Észak-Gömörtől keletre elterülő térséggel volt azonos. Hogy is tehetnénk hát szemrehányást az átlagembernek, akinek a tudatában csak az rögzül, amit hall, és amit utánozhat. A magyar környezetben nagyban folyik a „felvidékezés”, a tartalomra és az értelemre való tekintet nélkül. Ez a magyar kártya változatlanul ott forog a játékosok kezében, s hasznát hajt nekik – Szlovákiában is. A magyar rádió szlovákiai tudósítói – magyar nemzetiségű szlovák állampolgárok – is „Felvidékről” beszélnek, s ha az ő körükben ez a helyzet, Magyarországon vajon miért volna más? Nos, azért, hogy a szlovákok és a magyarok elméjében és lelkében az alkotásnak teret adó béke honoljon, hogy a szlovákok és a magyarok tudata kitisztuljon, megszabaduljon a múlt haszontalan üledékétől, s ugyanakkor ne borítsa el újabb hordalék, amely akadályozhatja a kölcsönös megértést és a gyümölcsö-

ző együttélést. A megtisztított tudatnak azonban meg kell őriznie a történelem objektív megismerésének képességét, mert megbízható történelmi ismeretek nélkül napjaink valósága is csak nehezen érthető. A tisztulás azonban lehetetlen lesz, ha a tudomány emberei, a történészek és a gyakorlatot képviselő politikusok nem fogják segíteni egymást – s ez mindkét félre vonatkozik. A történészeknek elsősorban tudásra, a politikusoknak pedig akaraterőre van szükségük. Ellenkező esetben a régi magyar kártya továbbra is megperdül majd a játékosok kezében, s a villámok is lesújthatnak. Egyszer itt, máskor ott; egyszer nagyobb, máskor kisebb erővel, s ismét arra figyelmeztetve, hogy tulajdonképpen semmi se változott, s ha igen, a változás igen csekély – akárcsak eddig.

G. Kovács László fordítása